

Περιεχόμενα

Πρόλογος – Ευχαριστίες	13

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΔΙΕΠΑΦΕΣ

Κεφάλαιο 1:	Επί του Συνόρου	19
	Οι Εθνογραφικές Μινιατούρες	23
	Θεωρία στην Πράξη	31
	Σημειώσεις	37
Κεφάλαιο 2:	Ο Διάλογος / Η Διαλογική	39
	Σημειώσεις	54
	Παράρτημα I: Παράσταση/Επιτέλεση:	
	Θέατρο, Κινηματογράφος ή Τελετουργία	57
	Σημειώσεις	63
	Παράρτημα II: Το Δημόσιο Πρόσωπο	
	της Ανθρωπολογίας	64

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΕΝΟΡΜΗΣΕΙΣ ΘΑΝΑΤΟΥ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ

Κεφάλαιο 3:	Περί Ανάμνησης: Κλασικισμός, Υπερεθνικισμός και το Τρίτο Ρεύμα	69
	Αφύπνιση	69
	Τρίτο Ρεύμα Ανάμνησης	71
	Το Ανεπαίσθητο Παρόν	75
	Θεατροκρατία και Πολιτότητα	77
	Η Χαρτογραφική Τάξη	80
	Από τις Πόλεις των Νεκρών ο Θάνατος στις Πόλεις	82
	Αποκαθήλωση	85
	Το Φύλο του Ιερού	89
	Το Προ-Κοσμικό Μοντέρνο	92
	Θανατερά Σέλφις	94
	Η Δεύτερη Ζωή	97
	Σημειώσεις	99

Κεφάλαιο 4:	Μοντέρνες Πόλεις της Σιωπής: Καταστροφές, Φύση και τα Πετρωμένα Σώματα της Ιστορίας	103
	Η Πόλη των Αγαλμάτων	103
	Ανα-Σκάπτοντας την Ιδιωτική Μνήμη	108
	Ερειπωμένα Σώματα	111
	Η Πόλη δίχως Τοίχους	118
	Αντικείμενα Μνήμης, ή περί Διαχείρισης του Μη Κληρονομητέου	122
	Η Ανα-Δόμηση του Παρόντος	128
	Ερείπια και Στάχτες: η Ανα-Μαρτυρία του Φυσικού	132
	Η Απώλεια του Τόπου	137
	Σημειώσεις	143
Κεφάλαιο 5:	Τραυματισμένα Σύνορα: Η Άφιξη των Βαρβάρων	145
	Η Ευρώπη Πολιορκημένη από το Σύνορο	150
	Νέος Χώρος Ρωών	155
	Σημειώσεις	163
Κεφάλαιο 6:	Έρωσ και Θάνατος στην Υπερεθνική Ευρώπη	165
	Ιατρική, Μέσα Ενημέρωσης και η Κατανάλωση του Σώματος: Τζιοκόντα	166
	Γοητεία Κάτω από την Επιφάνεια	170
	Το Υπερεθνικό Σώμα	175
	Αβέβαια Σώματα στο Υπερεθνικό Περιβάλλον	183
	Παλιότερα Δράματα	187
	Επι-Στροφή: Περί Έρωτος και Θανάτου	189
	Σημειώσεις	197

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: ΑΙΣΘΗΤΗΡΙΕΣ ΑΝΑΔΡΟΜΕΣ

Κεφάλαιο 7:	Περί Αφής και Απτικής	201
	Σημειώσεις	216
Κεφάλαιο 8:	Απτές Γεύσεις Μνήμης	217
	Πλαίσιο	217
	Το Συμπόσιο	226
	Επιγεύσεις	237
	Σημειώσεις	240

Κεφάλαιο 9:	Αντίλαλοι από το Σύνορο	241
	Ο Λυγμός	243
	Τα Σύνορα Εντός	246
	Χειροπιαστοί Ήχοι	248
	<i>Σημειώσεις</i>	252

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η ΑΙΣΘΗΣΗ ΤΟΥ ΑΟΡΑΤΟΥ

Κεφάλαιο 10:	Δι-Αισθητική Μαντεία, Μέσα Επικοινωνίας και το Διαδικτυωμένο Σώμα της Νεωτερικότητας	257
	Θεοδικίας Τηλεπαρουσίαση	258
	Μάτι και Σωματική Μαρτυρία	265
	Σκιάδης Νεωτερικότητα	270
	ΔιΑίσθηση και το Ακούσιο Σώμα	273
	Το Ξόρκι	277
	Φλιτζάνι: Ένα Κοσμολογικό Εσωτερικό	280
	Η Ηθική Οικονομία του Διαβάσματος και της Μαρτυρίας	285
	Εμφυλοποιώντας το Αόρατο	289
	Το Κοινωνικό Νευρικό Σύστημα μέσω Ακούσιων Χειρονομιών	290
	Αναδιαμεσολαβήσεις	292
	<i>Σημειώσεις</i>	297
Κεφάλαιο 11:	Μια Τελευταία Λέξη για το Ονείρεμα	301
	Άυλη Κουλτούρα	306
	Μέσα κι Έξω	307
	Χρέη και Αποπληρωμές	308
	<i>Σημειώσεις</i>	313

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ: ΣΥΝΟΡΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΜΟΤΗΤΑΣ

Κεφάλαιο 12:	Περί «Γηγενούς» Εθνογραφίας στη Νεωτερικότητα	317
	Εθνογραφική Μετάφραση	330
	Εισάγοντας Ανθρωπολογία στην Ελλάδα	332
	<i>Σημειώσεις</i>	340

Κεφάλαιο 13:	Εθνοποιητικοί Διάλογοι:	
	Επιτελώντας Τοπική Ιστορία	345
	Σημειώσεις	353
Κεφάλαιο 14:	Επιτελώντας Διαπολιτισμική Μετάφραση	355
	Πολυ-Πολιτισμικότητα και Νομοθεσία	364
	Σημειώσεις	374

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ: Η ΒΙΑ ΤΩΝ ΕΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Κεφάλαιο 15:	Συμβάντα Θανατερών Διαδόσεων —	
	Εν Είδει Επιλόγου	379
	Το Ορατό Αόρατο	379
	Προοίμιο	395
	Εκτοπισμός	402
	Αποπροσωποποίηση	407
	Εκτός των Τειχών	414
	Σημειώσεις	420
	Βιβλιογραφία	425
	Ευρετήριο Ονομάτων	439
	Ευρετήριο Όρων	445

Πρόλογος – Ευχαριστίες

Το βιβλίο αυτό αποτελείται από αυτοστοχαστικές εθνογραφικές διερευνήσεις μου, βασισμένες σε εμπειρίες επιτόπιας έρευνας και καθημερινής παρατήρησης στη διάρκεια αρκετών χρόνων.

Σε αυτή τη μακρά πορεία, κάποια κομμάτια του βιβλίου πρωτοδημοσίευσα ως σύντομα άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά και βιβλία, στα αγγλικά ή/και ελληνικά, μερικά από αυτά εκ των υστέρων ανατυπώθηκαν τιμητικά ή/και μεταφράστηκαν σε άλλες γλώσσες και φιλοξενούνται σε ξένους τόμους και εγκυκλοπαίδειες· κάποια επίσης παρουσίασα δημόσια σε διάφορα ακροατήρια, επιστημονικά και μη, συχνά δε εφαρμόστηκαν και σε δημόσιες διεπιστημονικές εκπαιδευτικές δράσεις.

Οι ιδέες μου και η ιδιαίτερη προσέγγισή μου της καθημερινής ζωής και κουλτούρας έχουν επομένως διαμορφωθεί από πολυάριθμους και πλούσιους διαλόγους, σιωπηρούς και εξωτερικευμένους, με συναδέλφους, φίλους, σπουδαστές και δημόσια ακροατήρια σε δύο ηπείρους, Αμερική και Ευρώπη, στις οποίες μοιράζω εδώ και χρόνια τη ζωή μου. Είμαι ευγνώμων σε όλους αυτούς που μοιράστηκαν και μοιράζονται μαζί μου γενναιόδωρα τον χρόνο, την ενέργεια, τη σοφία και την έμπνευσή τους κατά τις διαλογικές επαφές μας, επίσημες και άτυπες. Η ευγνωμοσύνη αυτή δεν εξαντλείται με την παρούσα κειμενική αναφορά αλλά υπόσχεται μια συνεχιζόμενη φιλία στην πραγματική ζωή.

Ιδιαίτερη μνηεία οφείλω σε εκείνους τους συναδέλφους και φίλους που ενθάρρυναν τη δημοσίευση αυτού του βιβλίου και συνέβαλαν με εμπνευσμένα σχόλια, ειδικότερα τους Judith Farquhar και Paul Stoller, αλλά και

στους φοιτητές μου, το συγκινητικό αίτημα των οποίων να δουν αυτό το υλικό, που συζητήθηκε και αναλύθηκε επί μακρόν μέσα στις αίθουσες διδασκαλίας, να κυκλοφορεί «έξω σαν βιβλίο» με ώθησε να επιδιώξω τη δημοσίευσή του. Αυτή η έκδοση όμως, όπως και πολλές άλλες, δεν θα είχε πραγματοποιηθεί χωρίς την υπομονή και την υποστήριξη του συντρόφου μου, του Γιώργου, του οποίου το έμφυτο «εθνογραφικό μάτι» έχει πολλάκις κατευθύνει το δικό μου προς παραμελημένες πτυχές της καθημερινής ζωής.

Συχνά επανεκτιμώ επίσης παλαιότερους διαλόγους, σιωπηρούς και εξωτερικευμένους, με διάφορους συναδέλφους και φίλους που έχουν συμβάλει στη διαμόρφωση των γενικότερων θεωρητικών και μεθοδολογικών θέσεών μου· ειδικότερα, με τους Allen Feldman και Mike Taussig, αλλά και πολύ νωρίτερα, τους Stanley Diamond, Rayna Rapp και Shirley Lindenbaum στο Graduate Faculty, The New School for Social Research, όπου μαθήτευσα και με προετοίμασαν για το μακρύ ταξίδι μου σε μια ανθρωπολογία με ανοιχτούς ορίζοντες.

Ιδιαίτερη τιμή για μένα και το έργο μου αποτελούν οι προσκλήσεις που δέχθηκα από διαπρεπείς συναδέλφους για ανοιχτές διαλέξεις, σεμινάρια ή/και παρουσιάσεις στα εκπαιδευτικά ιδρύματά τους ή σε ατομικά έργα και δράσεις τους, και έφεραν τη δουλειά μου σε διάλογο με ευρύτερα, διεπιστημονικά ακροατήρια και εμπλούτισαν τη σκέψη μου: ειδικότερα ευχαριστώ τους Jonas Frykman (Ανθρωπολογία, University of Lund, Σουηδία), Γιάννη Χαμηλάκη (Αρχαιολογία, University of Southampton, Αγγλία), Arvind Rajagopal (Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, Πολιτισμός και Επικοινωνία, New York University), Αναγνώστη Αγγελaráκη (Πρόγραμμα Περιβαλλοντικών Σπουδών, Adelphi University, ΗΠΑ), André Lapecki (Θεατρικές Σπουδές, New York University), John Comaroff (Ανθρωπολογία, University of Chicago), Charles Hirschkind (Ανθρωπολογία, University of California), Gabriele Brandstetter (Vienna Festival), Δημήτρη Κυρίτση (Πρόγραμμα Νεοελληνικών Σπουδών, University of Illinois, ΗΠΑ), Bill Cavanagh (Αρχαιολογία, University of Nottingham, Αγγλία), Charles Stewart (Ανθρωπολογία, University College London), David Howes (Ανθρωπολογία, Concordia University, Καναδάς), Marcus Bussey (Κοινωνικές Επιστήμες, University of the Sunshine Coast, Αυστραλία), και τις Birgit Meyer (Σχολή

Κοινωνικών Επιστημών, University of Amsterdam), Donna Buchanan και Gabriela Currie (Σχολές Μουσικής, University of Illinois και University of Minnesota, αντιστοίχως), Virginia Nazarea (Εθνο-οικολογία και Βιοποικιλότητα, University of Georgia, ΗΠΑ), και στην Ελλάδα ειδικότερα, τους Γιάγκο Ανδρεάδη (Κέντρο Κλασικού Δράματος και Θεάματος, Πάντειο Πανεπιστήμιο), Θεόδωρο Πίτσιο (Φυσική Ανθρωπολογία, Πανεπιστήμιο Αθηνών) και Winfred van de Put (Ολλανδικό Ινστιτούτο Αθηνών).

Ιδιαίτερη τιμή ωστόσο θεωρώ και τις πολυάριθμες προσκλήσεις νεότερων μελετητών και μεταπτυχιακών φοιτητών για να διευθύνω και/ή να συμμετάσχω στα ακαδημαϊκά προγράμματα και τις εκπαιδευτικές εκδηλώσεις τους, διευρύνοντας έτσι τους διαλόγους μας πέρα από το κείμενο και την αίθουσα διδασκαλίας. Να αναφερθώ εδώ, με τις ιδιαίτερες ευχαριστίες μου, σε μερικούς μόνο: Kenneth Routon (University of New Orleans), Αναστάσιος Παναγιωτόπουλος και Diana Espirito Santo (University of Portugal), Terese de Gagnon (Syracuse University, ΗΠΑ), George Paul Meiu και Larisa Jasarevic (University of Chicago), Rachel Harkness (Institute for Advanced Studies in the Humanities, University of Edinburgh), Sarah De Nardi (Durham University, Αγγλία), Ηλίας Μπαρτζουλιάνος (περιοδικό *Επτάκυκλος*), Παναγιώτης Πούλος (Πανεπιστήμιο Αθηνών), Λήδα Νταβαρίνου (Ευρωπαϊκή Ένωση Καθηγητών), και η ομάδα του Διεθνούς Φεστιβάλ Εθνογραφικού Φιλμ (Ethnofest, Αθήνα).

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω στους διάφορους εκδότες και κριτές των κειμένων μου, τα ενδιαφέροντα σχόλια των οποίων βελτίωναν στην πορεία τη γραφή τους, ειδικά στη συντακτική ομάδα του *Social Text*, στους Donald Donham (*American Ethnologist*), Rupert Cox (*International Encyclopedia of Anthropology*, Wiley Blackwell), Theofanis Stavrou (*Modern Greek Studies Yearbook*), Lucien Taylor (*Visual Anthropology Review*), T. David Brent των εκδόσεων University of Chicago Press και την Katherine Ong των εκδόσεων Routledge (London/New York).

Στην Ελλάδα, ειδικότερα, υπήρξαν πολυάριθμοι συνάδελφοι και φίλοι, διανοητές και πολιτικοί, που προσέφεραν δημόσια, ενεργή στήριξη στο έργο μου σε αυτά τα χρόνια και έχουν την εκτίμηση και την αγάπη μου, όπως οι Ελευθέριος Αλεξάκης, Άρης Μαραγκόπουλος, Γιάννης Σακελλαράκης,

Πέτρος Θέμελης, Μιχάλης Μερακλής, Δημήτρης Κρεμαστινός, Θεόδωρος Παπαθεοδώρου και πιο πρόσφατα ο Κώστας Τζαβάρας. Επίσης από τις Αρχές τοπικής διοίκησης Μεσσηνίας και Λακωνίας οι Παναγιώτης Φωτέας (τ. Νομάρχης Μεσσηνίας), Γιώργος Κουτσούλης (τ. Δήμαρχος Καλαμάτας), Πέτρος Ανδρεάκος (Δήμαρχος Δυτ. Μάνης), τ. Μητροπολίτης Λακωνίας Χρυσόστομος Β΄ και η Βίκυ Καρέλια.

Ο συναισθηματικός δεσμός μου με πολλούς πολίτες, που χτίστηκε κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας και του σχεδιασμού-διοργάνωσης από μέρους μου δημόσιων εκπαιδευτικών συμμετοχικών εκδηλώσεων στην Πελοπόννησο, στάθηκε καθοριστικός για την επιλογή μου να μείνω εν τέλει και να διδάξω στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια. Επιλογή που δικαιώνεται από την εποικοδομητική σχέση και εμπειρία μου με τους σπουδαστές μου —όχι απαραίτητα και με το γενικότερο εκπαιδευτικό σύστημα και ακαδημαϊκό περιβάλλον. Είναι πολλοί αυτοί για να τους αναφέρω εδώ, είμαι υπόχρεη σε όλους για την αγάπη, εκτίμηση και έμπρακτη στήριξή τους.

Ιδιαίτερη μνεία αξίζει στους Αλέξανδρο Αργυριάδη, Νίκο Σφακιανάκη και Νίκο Κάτσο, των οποίων η θέληση για μάθηση και η δεοντολογία στην έρευνα έκαναν τις αποστολές δημόσιας ανθρωπολογίας στη Μεσσηνία μια αξέχαστη εμπειρία· παρομοίως, στο αφοσιωμένο τεχνικό προσωπικό του Δήμου Καλαμάτας, το οποίο προσέφερε γενναιόδωρα την εμπειρογνωμοσύνη του, και ιδιαίτερα ο Δημήτρης Βούρτσος, και έκαναν τη δημόσια εκδήλωση για τον σεισμό, που σχεδίασα παλαιότερα, υποδειγματική.

Δεν θα μπορούσα να μην τονίσω το ίδιο και για τα μέλη των εκδόσεων Πεδίο που συνεργάστηκαν κατά την παραγωγική διαδικασία αυτού του βιβλίου, όπως και των υπόλοιπων βιβλίων μου, με υπομονή και επαγγελματισμό εξασφαλίζοντας ένα επιτυχημένο αποτέλεσμα.

Έναν τελευταίο ευχαριστήριο χαιρετισμό, από καιρό οφειλόμενο, απευθύνω σε μια παλιά καλή φίλη των πρώτων ακαδημαϊκών χρόνων μου, την Ελπίδα Καλύβα, στη ζωντανή μνήμη των τηλε-διαλόγων μας, μεταξύ Ελλάδας και Ηνωμένων Πολιτειών, για το τι συνιστά το «ανθρώπινο» σε καιρούς και κόσμους αυξανόμενης εικονοποίησης της καθημερινής πραγματικότητας.